Krotności odwzorowań peanowskich:

O pewnym mniej znanym twierdzeniu Hurewicza

W. DĘBSKI i J. MIODUSZEWSKI, Katowice

Przez odwzorowanie *peanowskie* rozumiemy odwzorowanie ciągłe odcinka domkniętego prostej rzeczywistej na podzbiór płaszczyzny mający wnętrze niepuste. Ilość punktów, w których jest przyjęta dana wartość, nazywana jest jej *krotnością*. Odwzorowanie *krotności skończonej* to odwzorowanie, którego wszystkie wartości mają krotność skończoną.

Hurewicz (1933) dowiódł, że *odwzorowanie krotności skończonej mające* (dla swoich wartości) *nie więcej niż dwie krotności nie może być peanowskie.* Przedtem, z prac Hahna (1913) i Mazurkiewicza (1915), było wiadomo, że *odwzorowanie nie może być peanowskim, jeśli krotności jego wartości są* ≤ 2.

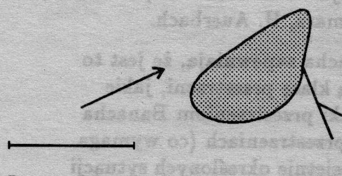

Rys. 1. Odwzorowanie peanowskie

Twierdzenie Hurewicza jest mało znane i nie przeszło do kursu topologii, chociaż w tej ogólności, w jakiej zostało tu wypowiedziane powinno się w nim znaleźć. Oryginalny dowód Hurewicza to dowód twierdzenia od razu o wiele ogólniejszego, wymagającego wyjścia poza elementarne środki topologii, które tu będą użyte.

To ogólne brzmienie i komentarz co do środków dowodowych, do których wypada się wtedy uciec, będą dane w końcowej części artykułu.

1. **Pewne twierdzenie pomocnicze.** Wartość y odwzorowania $f : X \to Y$ nazwijmy *wartością otwartości*, jeśli dla każdego punktu x, w którym jest przyjęta, leży we wnętrzu obrazu jakkolwiek wziętego otoczenia U punktu x, tj. $y \in \operatorname{int} f(U)$ – jeśli użyć ogólnie przyjętej symboliki.

Wartości nie będące wartościami otwartości są dla odwzorowań ciągłych – przy naturalnych założeniach co do przestrzeni – raczej wyjątkowe: dla funkcji rzeczywistych są to wartości, których poziomice nie trafiają wykresów w ekstremach lokalnych.

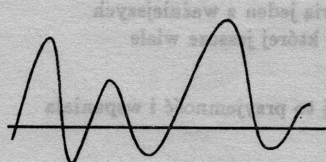

Rys. 2. Jeszcze Schoenflies (1900), a potem Sierpiński (1912, ale nie zakładając ciągłości), wiedzieli, że poziomic przecinających wykres w ekstremach właściwych jest co najwyżej przeliczalnie wiele.

Niech X będzie przestrzenią metryczną zwartą i niech B będzie jej ustaloną bazą przeliczalną. Niech f będzie odwzorowaniem ciągłym, przestrzeni X na przestrzeń metryczną Y. Usuńmy z Y brzegi zbiorów $f(A)$, gdzie A są domknięciami zbiorów z bazy B. Usuwamy w ten sposób przeliczalnie wiele zbiorów domkniętych rzadkich (brzegi zbiorów domkniętych są rzadkie (i domknięte); zbiory $f(A)$ są domknięte, będąc podzbiorami zwartymi przestrzeni metrycznej). Usuwamy więc z Y zbiór I-ej kategorii typu F_σ. *Pozostała G_δ-a gęsta składa się z samych wartości otwartości odwzorowania f.*

Rozumowanie to zawiera treść twierdzenia, z którego będziemy korzystali.

2. **Sformułowanie twierdzenia i dowód.** To, czego dowiedziemy, będzie nieco szczegółowsze.

Twierdzenie. *Wartości dwu najwyższych krotności nie mogą być wartościami otwartości odwzorowania peanowskiego, jeśli leżą we wnętrzu obrazu.*

Wobec tego, że wartości otwartości odwzorowania peanowskiego tworzą podzbiór gęsty obrazu (czego dowiedliśmy wcześniej i nawet ogólniej), z wypowiedzianego twierdzenia wynika, że *odwzorowanie peanowskie musi mieć wśród swoich wartości co najmniej trzy o różnych krotnościach*, co się pokrywa z treścią zapowiedzianego na wstępie twierdzenia.

D o w ó d t w i e r d z e n i a. Niech $f : I \to E^2$ będzie odwzorowaniem ciągłym, krotności skończonej, odcinka domkniętego prostej w płaszczyznę i niech y będzie wartością tego odwzorowania leżącą we wnętrzu obrazu. Niech

$$f^{-1}(y) = \{x_1, \ldots, x_k\}, \quad x_i \neq x_j, \text{ jeśli } i \neq j.$$

Przyjmijmy, że y jest wartością otwartości i że liczba k jest jedną z dwu najwyższych krotności odwzorowania f.

Niech U_j będą przedziałami wokół x_j, wzajemnie rozłącznymi. Wartość y leży we wnętrzu każdego ze zbiorów $f(U_j)$. Niech W będzie obszarem wokół punktu y zawartym w przekroju zbiorów $\operatorname{int} f(U_j)$.

Zbiór zwarty zerowymiarowy, a więc nie zawierający kontinuów wielopunktowych, nie rozcina żadnego obszaru płaskiego; ogólnie: zbiór zwarty wymiaru nie większego od $n-2$ nie rozcina żadnego obszaru przestrzeni E^n.

Tu i dalej skorzystać trzeba z lematu Janiszewskiego „o dochodzeniu do brzegu": składowe podzbioru otwartego kontinuum mają punkty skupienia na brzegu tego podzbioru. Zbiory spójne niezwarte nie mają na ogół tej własności, na co przykładem może być słynna „miotełka" Knastera–Kuratowskiego – zbiór spójny, który po usunięciu już jednego punktu zostaje pozbawiony kontinuów wielopunktowych.

Weźmy pod uwagę jeden ze zbiorów U_j, niech będzie to zbiór U_1, a w nim otoczenie U punktu x_1 na tyle małe, by $f(\overline{U})$ zawierało się we wnętrzu obszaru W. Nadal $y \in \operatorname{int} f(\overline{U})$ (jest nawet $y \in \operatorname{int} f(U)$, bo y jest wartością otwartości). Z obu wymienionych przesłanek wynika, że brzeg zbioru $f(U)$ rozcina obszar płaski W. Na mocy znanych twierdzeń o rozcinaniu, zbiór rozcinający obszar zawiera kontinuum wielopunktowe. Niech więc C będzie kontinuum wielopunktowym zawartym w brzegu zbioru $f(\overline{U})$ i przy tym takim, że żadna z wartości odwzorowania f przyjęta na końcach przedziału U nie należy do C.

Jeśli $c \in C$, to $c \in f(U)$, bo wartości przyjęte na brzegu zbioru U (prościej: na końcach przedziału U) nie należą do C. Ponieważ brzeg zbioru $f(\overline{U})$ jest rzadki w obszarze W, więc punkt c jest granicą ciągu punktów zbioru W leżących poza zbiorem $f(\overline{U})$. Punkty tego ciągu są wartościami odwzorowania f przyjętymi na punktach zbioru U_1 (bo $f(U_1) \supset W$), przy tym leżącymi poza zbiorem $(\overline{U})$. Ich punkty skupienia leżą poza zbiorem U i są przeprowadzane przez odwzorowanie f na punkt c. Punkt c jest więc wartością odwzorowania f w co najmniej jednym punkcie spoza U. Ponieważ punkt c – jako punkt zbioru W – jest przyjęty jako wartość w każdym ze zbiorów (rozłącznych) U_j, więc jest wartością odwzorowania f w co najmniej $k+1$ punktach.

W przypadku, kiedy liczba k jest najwyższą krotnością, dowód jest zakończony, wobec otrzymanej sprzeczności.

W przypadku, który pozostał, rozważmy odwzorowanie f zawężone do $f^{-1}(C)$. Z poprzedniego rozumowania, wobec dowolności c, odwzorowanie to jest stałej krotności (najwyższej dla f), tj. tej samej krotności r dla każdej wartości.

Niech c' będzie wartością otwartości rozważanego odwzorowania zawężonego. Jest $f^{-1}(c') = \{c'_1, \ldots, c'_r\}$, gdzie wszystkie c'_j są różne. Niech V_j będą otoczeniami otwartymi punktów c'_j, załóżmy, że wzajemnie rozłącznymi. Wartość c' leży we wnętrzach względem C zbiorów $f(V_j)$.

Niech C' będzie podkontinuum wielopunktowym kontinuum C zawartym w przekroju wnętrz (względem C) zbiorów $f(U_j)$.

Mamy

$$f^{-1}(C') = C'_1 \cup \ldots \cup C'_r,$$

gdzie $C'_j = V_j \cap f^{-1}(C')$. Zbiory C'_j są wzajemnie rozłączne (leżąc we wzajemnie rozłącznych zbiorach V_j) i są zwarte (co wynika ze zwartości $f^{-1}(C')$ przy rozłączności zbiorów otwartych V_j). Ponieważ kontinuum C' leży w przekroju zbiorów $f(U_j)$, więc każdy punkt tego kontinuum jest przyjęty jako wartość w każdym ze zbiorów V_j, co znaczy, że w każdym ze zbiorów C'_j, przy tym dokładnie raz, bo V_j są wzajemnie rozłączne. Stąd wniosek, że odwzorowanie f zawężone do C'_j jest (dla każdego j) wzajemnie jednoznaczne, a wobec zwartości, jest homeomorfizmem na continuum C'.

Zatem, wszystkie C'_j są podkontinuami woielopunktowymi odcinka I, a więc odcinkami, przy tym wzajemnie rozłącznymi. Kontinuum C' jest więc łukiem leżącym we wnętrzu płaskim zbioru $f(I)$.

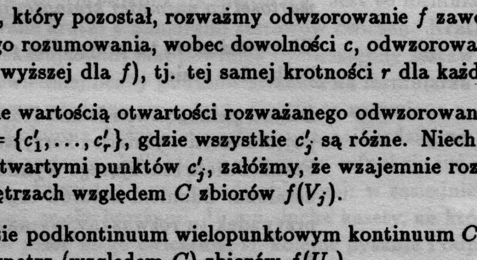

Rys. 3

Niech c'' będzie punktem łuku C' nie będącym jego końcem (p. rys. 3). Punkty c''_j przeciwobrazu $f^{-1}(c'') = \{c''_1, \ldots, c''_r\}$ są punktami wewnętrznymi odcinków C'_j. Zatem suma $C'_1 \cup \ldots \cup C'_r$ jest otoczeniem przeciwobrazu $f^{-1}(c'')$ punktu c''; nadmieńmy, że jest to przeciwobraz pełnego odwzorowania f, bo krotność wartości leżących na C jest najwyższa. Jako obraz otoczenia przeciwobrazu punktu c'', obraz sumy odcinków C'_j powinien być otoczeniem punktu c'' w $f(I)$. Ale z drugiej strony wiemy, że leży na łuku C', rzadkim w $f(I)$. Sprzeczność.

3. Uwagi. Odwzorowanie peanowskie, jeśli jest krotności skończonej, musi mieć (jak było dowiedzione) wartości co najmniej trzech krotności. *Czy wszelkie trójki się realizują?* Klasyczne odwzorowanie zbudowane przez Peanę ma wartości jedynie krotności 1, 2 i 4. Pólya zbudował odwzorowanie peanowskie z krotnościami jedynie 1, 2 i 3. Te klasyczne odwzorowania, jak i inne uznane już za klasyczne, zbudowane przez Hilberta i Sierpińskiego, są odwzorowaniami nieprzywiedlnymi w tym znaczeniu, że jeśli z dziedziny usunąć zbiór otwarty, to obraz się zmniejszy. Wartości krotności 1 tworzą wtedy zbiór gęsty typu G_δ pokrywający się z wartościami otwartości odwzorowania. *Czy*, tak jak we wszystkich znanych przykładach, *muszą się wtedy pojawić wartości krotności* 2*?* Książka Sierpińskiego „Wstęp do teorii mnogości i topologii" jest najlepszym źródłem wiadomości o wspomnianych klasycznych odwzorowaniach peanowskich (p. także artykuł drugiego z autorów w angielskojęzycznym wydaniu tego czasopisma i w *Delcie* Nr 7 z r. 1977).

To, czego dowiódł Hurewicz, jest twierdzeniem o wiele ogólniejszym i orzeka zgrubsza tyle, że *jeśli przestrzeń metryczna ośrodkowa nie odbiega za wiele własnościami od rozmaitości* – spełniając tzw. warunek (α) Hurewicza – *to każde jej odwzorowanie ciągłe, którego obrazem jest przestrzeń* (metryczna ośrodkowa) *o wymiarze większym o* m *od wymiaru przestrzeni odwzorowywanej, musi mieć wartości co najmniej krotności* $m+2$.

W rozważanym tu przypadku odwzorowanie podwyższało wymiar o 1, stąd liczba 3 w tezie.

Dowód pełnego twierdzenia Hurewicza wymaga jednak wejścia w rozwinięte pojęcia teorii wymiaru i korzysta z jednego raczej trudnego twierdzenia Freudenthala szacującego wymiar zbiorów wartości o krotności wyższej niż ustalona. Zdaniem autorów tego artykułu, każde wyjście poza elementarny przypadek tu rozważany, wymaga już tych zaawansowanych środków.

Literatura

W. Hurewicz, *Über dimensionserhohende stetige Abbildungen*, Journal für reine und angewadte Mathematik 169 (1933), 71–78.

W. Sierpiński, *Wstęp do teorii mnogości i topologii*, II wyd., Warszawa 1947.